

ВПЛИВ САМООЦІНКИ НА РОЗВИТОК САМОРЕГУЛЯЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

О.М. БАЙЄР¹, Т.О. ПІРОЖЕНКО²

¹Україна, м. Запоріжжя, Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

²Україна, м. Київ, Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України

Актуальність дослідження розвитку, психологічних умов формування самооцінки та саморегуляції у старших дошкільників обумовлена сучасними тенденціями у розвитку дошкільної освіти, актуалізацією проблеми створення сприятливих умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації дитини в освітньому просторі дошкільного навчального закладу та сім'ї. Самооцінка є основним структурним компонентом самосвідомості особистості. Вона відіграє важливу роль у саморегулюванні поведінки і діяльності.

Сьогоденна ситуація розвитку дитини дошкільного віку характеризується різноманітністю педагогічних засобів, програм та пропозицій щодо раннього прилучення малюків до складних форм інтелектуальної діяльності, що потребують від дитини розвинених форм мисленнєвих операцій. Активна діяльність дорослих, що умотивована «благую» метою підготовки дитини до навчання в школі, часто не враховує самого суб'єкту розвитку – дитину дошкільного віку, її психофізіологічних та психологічних особливостей, провідних форм діяльності та базисних новоутворень, що забезпечують цілісність та гармонійність вікових завдань дитинства. Ігнорування природи психіки дитини набуває поширення у зв'язку з тим, що сама дитина швидко відгукується на будь-які педагогічні впливи дорослих. І в цих умовах надзвичайно актуальним постає завдання професійно, відповідально та обґрунтовано визначити критерії ефективності розвивальних впливів дорослих, що пов'язані з розвитком самопочуття дитини в складному різноманітті видів стосунків з оточенням та проявом активності в різних формах діяльності. Дбайливе ставлення дорослих до можливостей та успіхів дитини на ранніх етапах онтогенезу виступає самостійно значущим завданням наукового аналізу, оскільки всі психологічні досягнення малюка відбиваються або віддзеркалюються в його ставленні до себе [1 - 5]. Тому можна сказати, що психологічний аналіз багатьох аспектів проблеми становлення самооцінки та саморегуляції у старших дошкільників постає самостійно значущим науковим завданням, вирішення якого дає можливість побачити психологічні ефекти розвитку дітей, а також спрогнозувати та попередити приховані віддалені дефекти, які теж мають місце в системі надання дошкільної освіти дітям. Таким віддаленим у часі дефектом можна вважати отримані у деяких сучасних дослідженнях дані щодо якісної характеристики самооцінки дітей - у 45% дошкільників зафіксована тенденція до неадекватної самооцінки, з них тільки у 8% дітей вона тяжіє до завищеної, а близько 40% дітей виявляють тенденцію до заниженої самооцінки [4, с. 221-228]. Цей факт сам по собі підкреслює актуальну потребу у науковому аналізі умов розвитку самооцінки та ретельної уваги до надмірної інтелектуалізації дитячого життя, в якому найважливіший психологічний феномен – самооцінка – набуває ознак руйнування активності. Цей гіркий плід педагогічних впливів з боку дорослих гальмує механізм подальшого розвитку та йде всупереч завданням освіти, адже відомо, що провідною метою сучасної освіти стає виховання особистості, яка здатна до саморозвитку.

Аналіз досліджень і публікацій засвідчує, що проблемі саморегуляції та самосвідомості особистості присвячено значну кількість наукових праць в Україні та за кордоном, у яких розглянуто різні аспекти і рівні саморегуляції: вивчення саморегуляції на рівні процесів і станів психіки (К.М. Гуревич, О.О. Конопкін, В.І. Моросанова, Б.М. Теплов та ін.); вивчення саморегуляції особистості в ігровій, трудовій, спортивній, навчальній діяльності (Н.Ф. Круглова, О.К. Осницький, Н.О. Циркун, С.В. Чернобровкіна, В.І. Чиркова, J.P. Connell, W.S. Grolnick, R.M. Ryan та ін.); особливості саморегуляції особистості у сфері міжособистісних відносин (К.А. Абульханова-Славська, Б.Ф. Ломов, Ю.О. Міславський та ін.); саморегуляція емоційних станів (Б.І. Додонов, Є.І. Рогов, Є.Л. Яковлева та ін.); саморегуляція самоактивності і самосвідомості, Я-концепція (М.Й. Боришевський, І.В. Дубровіна, І.Н. Захарова, В.К. Котирло, С.Є. Кулачківська, А.В. Петровський, А.І. Сілвестру, А.Г. Спіркін, Л.І. Уманець та ін.).

Поняття самосвідомості і самопізнання представлено в науці як психічні функції, які є чинниками свідомої регуляції, що опосередкована знанням людини про зовнішній світ, про свої цінності й можливості, на підставі яких здійснюється передбачення й оцінка наслідків власної активності. Специфіка розвитку самосвідомості й самопізнання в дошкільному віці полягає в тому, що: виникає критичне ставлення до оцінки дорослого і однолітка; оцінювання однолітка допомагає дитині оцінювати саму себе; дошкільник усвідомлює свої фізичні можливості, уміння, моральні якості, переживання і деякі психічні процеси. Наприкінці дошкільного віку складається адекватна диференційована самооцінка, самокритичність, виформовується усвідомлення себе в часі, особиста свідомість. Результати самопізнання і ставлення до себе впливають на організацію особистістю поведінки – процес саморегулювання.

Вивчення теоретичних засад проблеми дає змогу загострити увагу на необхідності визнання впливу емоційного благополуччя дитини на її психічний розвиток в цілому та на розвиток цілісної регуляторної системи зокрема, та зазначити, що успішність розвитку функціонально-повноцінної (за О.О. Конопкіним) структури психічної саморегуляції довільної активності дошкільника знаходиться в залежності від певної сукупності психолого-педагогічних умов, як-от: 1) якісних показників розвитку самосвідомості, позитивного образу “Я” дитини; 2) становлення довільної активності у взаємодії старших дошкільників з однолітками і дорослими в системі суб’єкт-суб’єктних відносин.

Вирішення вищезазначених завдань відбувалося протягом року у чотири послідовних етапи. *Перший етап – діагностично-прогностичний* – передбачав визначення рівня сформованості позитивного образу-Я дітей старшого дошкільного віку. Для цього проводилось дослідження самооцінки дітей, сформованості образу-Я за методикою “Особливості образу-Я” [6, с. 58-65]. Визначення дітей із заниженою самооцінкою було необхідним для забезпечення успішності формуально-рефлексивного етапу і проведення ефективної корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які потребували цього. Було обстежено 53 дитини старшого дошкільного віку. Дані обстеження засвідчили, що на початку навчального року 28% дітей старшого дошкільного віку мали високу самооцінку (позитивне самосприйняття), 11% - середню, 44% - низьку, і 17% - занижену. Тобто зріз на початку навчального року констатував завищену тривожність загальної кількості дітей, острах помилки у взаємодії з дорослими.

Метою другого етапу - формуально-рефлексивного – було формування системи знань дошкільника про свій образ-“Я” у його потрійній природі: фізичного, психологічного і соціального “Я”. Для реалізації когнітивного, емоційного і рефлексивного (регуляторного) компоненту уявлення дитини про себе у процесі самопізнання було розроблено психолого-педагогічну програму формування позитивного образу-Я старших дошкільників. Вона розрахована на один навчальний рік, включає систему занять і методичний посібник – зошит для дитини “Світ мого “Я”, коло тем якого відповідає змістовним лініям образу Я.

На третьому етапі – корекційно-розвивальному - здійснювалась корекційно-розвивальна робота з дітьми, які потребували додаткової уваги у зв’язку з особливостями розвитку: заниженою самооцінкою, тривожністю, імпульсивністю. Були проведені індивідуальні та підгрупові заняття, спрямовані на більш усвідомлену рефлексію своїх переживань, спрямування їх у позитивне русло, забезпечення емоційного переживання успіху, поточних досягнень у різних видах діяльності та взаємодії з однолітками і дорослими. Упродовж цього етапу було забезпечено комплексне застосування засобів психолого-педагогічної підтримки дитини щодо розвитку позитивної самооцінки старших дошкільників, формування уявлення про свої вміння, свідоме ставлення до своїх прав і обов’язків, а також необхідність сприймати себе у контексті відносин з іншими.

Однією з головних умов для становлення суб’єктності дитини є створення ситуації успіху: особистісні досягнення, які суб’єктивно сприймаються у будь-якій діяльності в контексті розвитку індивідуальності, і приносять їй глибоке задоволення як ходом, змістом, так і результатом діяльності. Для м’якої корекції поведінки дітей та збереження їх позитивного самовідчуття у групі однолітків використовувались техніки особистісно-зорієнтованого спілкування “Я повідомлення” і “Ти повідомлення”, як методи непрямої педагогічної оцінки [2, с. 3-6].

Четвертий, діяльнісно-творчий, етап передбачав творче застосування дітьми набутих якостей суб'єктності: здатності ставити мету, усвідомлювати мотиви, самостійно будувати дії та оцінювати їх відповідність тому, що було задумано, корегувати цілі, вибудовувати життєві плани.

Отже, позитивний образ-Я дошкільника, як результат самопізнання і самовідношення дозволяє забезпечити успішний розвиток функціонально-повноцінної структури психічної саморегуляції дитини старшого дошкільного віку. Результати порівняльного аналізу даних констатувального і формувального експерименту підтвердили ефективність запропонованої експериментальної моделі оптимізації розвитку компонентів функціональної структури психічної саморегуляції у дітей старшого дошкільного віку на основі керованого становлення позитивного образу-Я дитини у взаємодії з однолітками і дорослими. Наведемо дані (у %) щодо рівня розвитку самооцінки та саморегуляції у старших дошкільників експериментальної групи в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості	Саморегуляція		Самооцінка	
	6 р.ж.		6 р.ж.	
	конст.	контр.	конст.	контр.
високий	4	25	28	47
достатній	18	54	-	-
середній	37	17	11	48
низький	41	4	44	5
занизький	-	-	17	-

Передумовою становлення довільної активності є взаємодія старших дошкільників з однолітками і дорослими в системі суб'єкт-суб'єктних відносин. Функціональним центром розвитку психічної саморегуляції довільної активності дошкільника є позитивний образ-Я у всіх його складових – когнітивному, емоційному і вольовому компонентах уявлення про себе.

Подальші перспективи нашого дослідження щодо розробки проблеми становлення психічної саморегуляції у старших дошкільників відбуваються у напрямку психологічної корекції дітей з вадами емоційного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байер О.М. Розвиток саморегуляції старших дошкільників, як умова успішної підготовки до шкільного життя / О.М. Байер // Актуальні проблеми психології. Психолого-педагогічні основи розвитку особистісного потенціалу дитини в сучасному суспільстві. Зб. наук. статей / За заг. ред. проф. С.Д. Максименка та канд. психол. наук С.О. Ладивір. – К.: 2007, Том IV. – С. 17-23.
2. Байер О.Н. Педагогическое общение как система социально-ценностных отношений и управление развитием саморегуляции дошкольника / О.Н. Байер // Гуманітарний вісник ДНУВЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди": Наук.-теоретичний зб. – Переяслав – Хмельницький, 2007. – С. 3-6.
3. Байер О.Н. Развитие психической саморегуляции старших дошкольников на основе формирования положительного образа-Я / О.Н. Байер // Личностный ресурс субъекта труда в изменяющейся России: Материалы II международной научно-практической конференции (11-14 ноября 2009 г.) // – Кисловодск; Ставрополь; М., 2009. – Ч. II: Симпозиум «Субъект и личность в психологии саморегуляции». – С. 25-30.
4. Олійник О.О. Дослідження особливостей онтогенезу самооцінки та її вплив на інтелектуальний розвиток особистості / О.О. Олійник. Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. пр. – К.: інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2005. – Т. VII, вип. 1. – С. 221 -228.
5. Піроженко Т.О. Розмовляти, тобто заявляти про себе світу / Т.О. Піроженко / Дошкільна освіта. – Наук.-практ. журнал ЗОІШПО. – 2009. - № 3 (25). – С. 57-69.
6. Урунтаева Г.А. Практикум по детской психологии / Г.А. Урунтаева, Ю.А. Афонькина. - М.: Просвещение, 1995. – 290 с.
7. Чиркова Т.И. Психологическая служба в детском саду / Т.И. Чиркова - М.: Педагогическое общество России, 2001, - С.86 - 97.